

К.С.Дзеверіна, здобувач

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,

Роль інституціонального механізму реалізації державної власності в національній економіці

Досліджується значення інституціонального механізму реалізації державної власності в національній економіці. Зазначається, що він виступає засобом нормативної легітимізації відносин власності, визначає механізм узгодження та рівень адекватності політичних, економічних, соціальних, правових та інших відносин суб'єктів господарювання, через які забезпечується регулюючий вплив держави на інститути влади, довіри, конкуренції тощо з метою розвитку інституту державної власності. **інституціональний механізм, інститути, державна власність, легітимність, національна економіка, суб'єкт господарювання**

Постановка проблеми. Потреба в дослідженні інституціонального механізму реалізації державної власності в сучасних умовах обумовлена, насамперед, відсутністю цілісної, системної політики держави, спрямованої на довгостроковий розвиток відносин державної власності як базису соціально-економічної системи з урахуванням інституціональних особливостей національної економіки. Інститут державної власності застосовуючи інституціональний механізм, сприяє розвитку соціально-економічної системи країни та підвищенню добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень. Застосування інституціонального підходу для розвитку економічних систем, що розглянуті у працях Д. Норта, В. Геєця, А. Гальчинського, В. Могилевського, Ю. Кіндзерського, Д. Стеценка, Я. Жаліло, Д. Чернікова ґрунтуючись на базових принципах системності, узгодженості, соціально-економічної доцільності, послідовності, відповідальності, сприяє якісному та довгостроковому розвитку національної економіки [1-7]. Інститути є фундаментом стабільності та визначеності інституціонального середовища як сукупності

© К.С.Дзеверіна, 2011

основоположних соціальних, політичних, психологічних, правових і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки. Але недостатньо висвітлено в національній економіці країни вплив інституціонального механізму реалізації державної власності на розвиток відносин власності.

Мета статті. Використання інституціонального підходу для розвитку відносин власності в національній економіці дає можливість реалізувати довгострокові і перспективні програми розвитку, а також сприяє легітимності інститутів. Тож мета статті полягає у обґрунтуванні необхідності застосування інституціонального механізму реалізації державної власності як засобу нормативної легітимізації відносин власності та засобу якісного розвитку соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку національної економіки спричиняє необхідність пошуку більш системних і комплексних підходів, урахування не лише економічних факторів впливу на розвиток відносин власності, а й політичних, соціальних, правових, психологічних, етичних, духовних тощо. Державна власність виступає базисом держави як господарюючий суб'єкт при здійсненні підприємницької діяльності. Вона використовується як інструмент для вирішення більшості соціально-економічних проблем шляхом реалізації своєї функції - власника, підприємця та

регулятора політико-економічних і соціально-інституціональних процесів суспільства через державну, змішану власність з контрольним пакетом акцій у власних руках. Через інститут державної власності держава впливає на структурні соціально-економічні зміни в країні; обсяг надходжень коштів у дохідну частину бюджету; привабливість і надійність соціально-економічного середовища країни для інвестицій (особливо прямих іноземних інвестицій); добробут населення, соціальну стабільність у суспільстві тощо.

Для сучасної України, для якої ринкові перетворення ще не завершені, необхідною умовою є наявність певного „організуючого ядра”, навколо якого із хаотичних трансформаційних процесів виникають стійкі структурні острівці [1]. Таким „організуючим ядром” для відносин власності виступає державна власність, навколо якої під впливом інституціональних змін формуються інститути. Відчуваючи тяжіння ядра, групуючись навколо нього, інститути становляться стійкими організаційними утвореннями й, в свою чергу, притягують інші хаотичні формування, впорядковуючи їх. Послаблення внутрішньої стійкості господарюючої системи, порушення адекватної взаємодії із зовнішнім середовищем, втрата цілей якісного стратегічного розвитку обумовлюють наростання хаотичності в економічних, соціальних, політичних і правових відношеннях, які утворюють внутрішнє інституціональне середовище країни. Для формування ефективної національної системи в неї вносяться ззовні або виникають внутрішньо елементи впорядкування і раціональної організації у вигляді довгострокових господарських зв'язків, на основі чого відбувається відповідна взаємодія суб'єктів господарювання.

Як зазначає, провідний вітчизняний вчений В.Геєць, основоположне значення в інституціональних перетвореннях національної економіки, як складової частини політичної та економічної реформ полягає у необхідності «зміни стосунків у сфері власності шляхом формування інституту приватної власності з використанням механізмів роздержавлення та приватизації. Як виявилось, інституціональна реформа стала домінуючою у сфері інтересів тих, хто мав владу і неконтрольований доступ до ресурсів та здійснював контроль над інститутами, які реалізували програми приватизації». Інституціональні реформи в країні мали переважно політичний підтекст і не відповідали багатьом вимогам, які стосуються ефективного господарювання. Внаслідок цього ступінь незадоволення населення своїм становищем зростав до 1999 р. з 62,4% до 73,1%, і лише на 2008 р. він знизився на 26,5%. Незадоволення політикою держави у 1998 році мало критичний показник - 33,9% порівняно з іншими трансформаційними періодами з моменту проголошення незалежності України, а на 2008 р. він знизився на 15,3%. Необхідне розуміння того, що вирішальне значення для розвитку національної економіки має „не сам по собі перехід від винятково державної до переважно приватної власності, що було значною мірою основною парадигмою перетворень у попередні роки, а розвиток, насамперед ринкової конкуренції, зокрема й між інститутами власності, та інституціональної впорядкованості відносин”. Крім того, стає очевидним, що „подальші економічні і політичні перетворення потребують від суспільства подолання сформованої безвідповідальності, розвитку ініціативності, зміцнення моралі й усунення утриманства, заохочення професіоналізму й ощадливості. Тим самим буде створюватися моральна база для відродження консенсусу в суспільстві й довіри до інститутів” [2, с.460-463].

В Україні процес правового закріплення власності супроводжується її соціокультурним несприйняттям більшості населення, тобто в країні виникла легальна, але не легітимна власність. Більшість громадян завдяки несправедливим і непрозорим приватизаційним процесам, спричиненим владою, стали виступати за повернення її в актив держави. І ніхто тепер не знає за який час під впливом еволюційних поглядів

людей власність здобуде адекватне суспільне визнання. Разом з тим модернізація господарської системи країни повинна здійснюватися одночасно з легітимністю власності. Інакше можливість модернізації та її ефективність ставиться під сумнів [3]. Але нелегітимний стан власності є зручним для певного кола осіб, штучно підтримується ним, що дозволяє з меншими витратами (порівнянно з легальними процедурами) отримувати бажані економічні або політичні дивіденди. Таким чином, недостатня увага до інституціонального забезпечення розвитку державної власності, призвела до відсутності легітимності прав власності в суспільстві.

Зміни у формальних правилах можуть стати результатом юридичних, тобто законодавчих змін, які впливають із судових рішень, що створюють прецеденти в межах чинного законодавства; зміни в регулюючих правилах, які вводять владні структури і за якими будується вся система правил. Зміни у неформальних обмеженнях – норми, особисті стандарти чесності – обумовлені тими ж факторами, що і формальні, але вони здійснюються поступово і доволі часто являються підсвідомими, формуючи в індивідів моделі поведінки, пов'язані з новим сприйняттям вигод і витрат [4].

Недостатній рівень урахування еволюційного підходу та інституціональних змін в процесі розвитку інституту державної власності викликав негативне ставлення в суспільстві до приватизаційних процесів, що свідчить про таке:

- данні процеси відбувалися непрозоро, як правило, лобювалися інтереси олігархічних груп та можновладних осіб;
- тенденція якісного розвитку виробництва, коли кошти від приватизації вкладаються в інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості та інших стратегічно важливих галузей виробництва не простежується;
- відсутність обов'язкової персоніфікації власників і жорсткого державного контролю за дотриманням соціальних і економічних зобов'язань новими власниками, з метою запобігання багаторазовому перепродажу підприємств викликає недовіру до інститутів влади, власності та бізнесу.

Приватизаційні процеси впливають на диференціацію доходів населення, становище різних його верств, ступінь незадоволення життєвими благами. Досвід багатьох країн свідчить, що «першочергове значення має віра населення у правильність накреслених заходів, у реальну можливість виведення країни з тупикового стану. У результаті можна запроваджувати не лише заходи, що забезпечують негайний ефект, а й часом непопулярні заходи, які дадуть результати в найближчій перспективі» [5, с.30].

Добробут населення при значних обсягах приватизації державної власності не покращився. Так, у 2008 р. ВВП України на душу населення становив 3,9 тис. дол., а в 2009 р. – 2,5 тис. дол. При цьому відповідний показник у Білорусі сягає 5,1 тис. дол., Казахстані – 6,9 тис. дол., Росії – 8,9 тис. дол., а у Польщі – 11,1 тис. дол., тобто майже у 4,5 разів вище, ніж у нас. «Україна свого часу значно перевищувала за економічними параметрами Румунію і Болгарію. Нині у цих країнах показники ВВП на душу населення вдвічі-втричі вищі, ніж в Україні» [6, с.7].

Функціональна необхідність виділення інституціонального механізму реалізації державної власності, як базису для розвитку державної власності, визначається:

- потребами врахування морально-етичної поведінки індивідів як носіїв культурних цінностей, звичок, традицій і правил, що приймають і розділяють члени суспільства, у межах економіко-правової взаємодії;
- необхідністю визначення інституціональних змін, що впливають на мотивацію дій суб'єктів господарювання і готовність (або відсутність необхідності) нести відповідальність (у тому числі соціальну) за наслідки;
- не легітимністю не лише державної, а й приватної власності;

- потребою встановлення тенденцій спрямованих на формування середнього та малого класу як фундаменту стабільності та розвитку національної економіки;
- необхідністю узгоджень преференцій індивідів, що дозволяє досягати поставлених цілей із найменшими економічними витратами з врахуванням соціальних пріоритетів, а також прогнозувати господарюючим суб'єктам стратегію і тактику своїх дій у відповідності до встановлених інституціональних вимог тощо.

Системно-інституціональний підхід до відносин державної власності передбачає, що добробут господарюючих суб'єктів залежить не стільки від ресурсів, якими вони володіють, скільки від тих інституціональних обмежень, у межах яких вони можуть їх використовувати. У свою чергу, інститути в економіко-соціальному середовищі являють собою набір нормативів формального і неформального характеру, що регулюють трансакції суб'єктів соціально-економічних відносин.

Вплив різних соціальних груп на суспільне життя України, а значить і на формування інституціонального середовища є таким (рис. 1): на першому місці – робітники і селяни (40,6%), друге впевнено займає мафія і злочинний світ (37,7%), далі з невеликим розривом знаходяться лідери політичних партій (29,1%) і чиновники (28,9%), і лише потім йдуть - підприємці і бізнесмени (28,8%), керівники державних і сільськогосподарських підприємств (23,1%), працівники правоохоронних органів і військові (22,7%), інтелігенція (14,0%) [2]. Таким чином поки в Україні вплив інституту корупції (тіньової економіки) буде випереджати вплив інституту бізнесу (різниця складає 8,9%) та інституту державної власності (14,6%), проблема соціальної спрямованості й ефективності інституціонально-економічного розвитку національної економіки буде вирішуватися дуже складно. Залишається актуальною проблема злиття влади і бізнесу. В умовах, коли значимість політичного впливу і персональних позицій чиновників є вагомішою, ніж дія та розвиток інститутів бізнесу, довіри, конкуренції, державної власності та інших, що формують реальний сектор економіки, сподіватися на динамічний соціально-економічний розвиток країни марно.

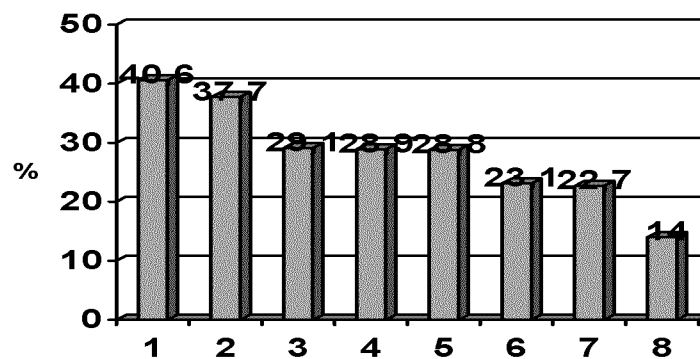

Рисунок 1 – Рівень впливовості окремих соціальних груп на суспільство, в середньому за 1994-2008 рр.

Пріоритетності набуває вирішення об'єднаннями підприємців вузькогрупових завдань через встановлення безпосередніх контактів з представниками органів влади, тобто лобіювання інтересів як найдешевший та найоперативніший метод дії. Тим часом, в аналізованій ситуації практика лобіювання сприяє значній політизації економіки - формуванню елітних економічних груп, які здобувають конкурентні переваги внаслідок зрощування з державною владою, тому зацікавлені у збереженні дефіцитності ресурсів та невизначеності економічної політики. Лобіювання вузькогрупових цілей за крайньої обмеженості ресурсів призводить до їх перерозподілу

замість того, щоб забезпечити ресурсвідтворення. Також підвищується непередбачуваність державної політики та зростає рівень підприємницьких ризиків, що стає перешкодою для становлення ефективних ринкових інститутів, а відтак і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки [7].

Підприємці довіряють не структурам, а конкретним людям, тому відсутня загальна, універсальна сукупність норм, яка регулює поведінку всіх економічних суб'єктів (без винятку) і як наслідок формуються кланові норми і правила, які використовуються у середовищі визначених або „своїх” контрагентів. У правилах відображаються одноманітні, повторювані необхідні атрибути взаємозв'язку, дотримання яких може забезпечити адекватне коло суб'єктів господарювання. Правило як інструмент інституціонального механізму не має обов'язкового (нормативного) характеру застосування в практиці. Але з дотриманням правил пов'язана соціальна відповідальність, також вони є необхідною умовою функціонування інституціонального механізму реалізації державної власності як засобу колективного узгодження спільних дій і факторів підтримки порядку у системі взаємодій. При ігноруванні правил найпростіші трансакції стають неможливими або дуже значними.

Інститути державної власності, бізнесу, корупції, довіри та інші, надаючи економічним суб'єктам інформацію про норми і правила господарської поведінки, створюють певне середовище для реалізації їх економічних можливостей, які забезпечують спрямованість взаємодії. У процесі трансформації втілення таких взаємодій в господарську дійсність відбуваються завдяки визначенню необхідних правил та норм з їх обов'язковим дотриманням. Завдяки інституціональному механізму підвищується стійкість соціально-економічної системи і впорядковуються господарські взаємовідносини на основі визначення норм і правил поведінки суб'єктів господарювання (держави, підприємств, організацій, індивідів тощо). Інституціональний механізм реалізації державної власності, являючись однією із складових механізму господарювання, створює вихідні умови реалізації його цілей і виступає структуроутворюючим фактором господарюючої системи. Застосування різних інструментів інституціонального механізму державної власності на рівні макроекономіки може бути ефективним лише тоді, якщо їх дія не викликає значного зростання трансакційних витрат, і якщо вони враховують специфічну особливість сутності відносин державної власності.

Зазначимо, що в національній економіці інституціональний механізм реалізації державної власності є засобом нормативної легітимізації відносин власності та інституціональної впорядкованості відносин політичних, економічних, соціальних, правових та інших інститутів суспільства. Узгоджена взаємодія інститутів з урахуванням інституціональних особливостей національної економіки, виступає базисом для розвитку державної власності.

Зневажливий підхід до якісного формування інституту власності обумовив відхилення його розвитку від загальносвітових тенденцій. В трансформаційних процесах інституту державної власності виникли значні деформації, які проявляються у сприянні влади цілеспрямованому формуванню таких феноменів, як неефективний власник, легальна, але нелегітимна власність, підтримання режиму „розмитих” прав власності і тіньової економіки. В даному контексті режим „розмитий” власності розглядається як невизначеність і „розмитість” прав суб'єктів, непрозорість в прийнятті державних рішень, „ручне” управління державними ресурсами, в тому числі бюджетом, недостатній рівень економічного обґрунтування претензій, з одного боку, держави на частину доходів суб'єктів, що виплачуються у вигляді податків, а з другого - господарюючих суб'єктів на отримання державних ресурсів тощо [3]. Всі вище означені чинники сприяють підвищенню рівня трансакційних витрат.

Висновки. Інституціональний механізм державної власності через переплетення багатьох соціальних, культурних, ідеологічних, політичних та інших видів відносин реалізує взаємозв'язки, через які забезпечує регулювання економіко-правових взаємодій суб'єктів у межах інститутів національної системи господарювання. Впорядкування господарських взаємовідносин і реалізація інтересів щодо власності суб'єктами господарювання здійснюється на певних умовах у межах норм і правил інституціонального середовища. Дотримання цих умов є обов'язковим для всіх суб'єктів без винятку (мається на увазі соціальна і кримінальна відповідальність). Надання суб'єктом господарювання пріоритетності власному інтересу одночасному спричиненні шкоди суспільному повинно бути юридично невігідним (унаслідок кримінальної або адміністративної відповідальності), а також соціально неприйнятним (страждає репутація, непрозорість дій підвищує ризикованість для потенційних інвесторів, через недотримання суб'єктами морально-етичних норм надається перевага конкурентам тощо) з безумовним державно-суспільним контролем соціальної та правової відповідальності.

Список літератури

1. Могилевский В.Д. Методология систем: вербальный подход / В. Д. Могилевский. – М.: Экономика, 1999. – 251 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку/ В. М. Геєць . – К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. – 864 с.
3. Киндзерский Ю. Деформация института собственности в Украине и проблемы формирования эффективного собственника в неэффективном государстве / Ю. Киндзерский // Вопросы экономики. – 2010. - № 7. – С. 123- 134.
4. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа /Даглас Норт; пер. с англ. В.Фаминского // Вопросы экономики. – 1997. - № 3. – С. 6-17.
5. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] /Д. М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с .
6. Гальчинський А. Вилікувати економіку можна тільки на ліберальних засадах / А.Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2010. - № 6-7 (786-787). – С. 7.
7. Жаліло Я. Дієвість економічної політики держави в контексті ринкового реформування / Я.Жаліло, Д.Черніков // Економіка України. – 2000. - № 12 (469). – С. 13-23.

К.Дзеверина

Роль інституціонального механізму реалізації державної власності в національній економіці

Исследуются особенности институционального механизма реализации государственной собственности в национальной экономике. Его использование как способа нормативной легитимизации отношений собственности определяет механизм согласования и уровень адекватности политических, экономических, социальных, правовых и других отношений субъектов хозяйствования. Благодаря им обеспечивается регулирующее влияние государства на институты власти, доверия, конкуренции т.д. с целью развития института государственной собственности.

K.Dzeverina

The Role of the Institutional Mechanism in the Implementation of Public Ownership in National Economy

The meaning of the institutional mechanism in the implementation of public ownership in national economy is researched. It takes the part as a means of the regulatory legitimization of relations to ownership; determines the mechanism of the agreement and the level of adequacy of political, economic, social, legal and other relations of economic agents through which controlling authority with the institution of power, trust, competition and so on is secured with a view to develop the institution of public ownership.

Одержано 22.10.11

